

LARMRAPPORT FRÅN UTBILDNINGSFABRIKEN

Av **Andreas Bergh**

Fil dr i nationalekonomi och forskare på Ratio. Undervisar på A-nivå i nationalekonomi vid Lunds universitet

Foto av Fredrik Sweger

Universiteten har förvandlats till en fabrik som producerar hundratusentals examina. Men hög genomströmning är viktigare än hög kunskapsförmedling till studenterna.

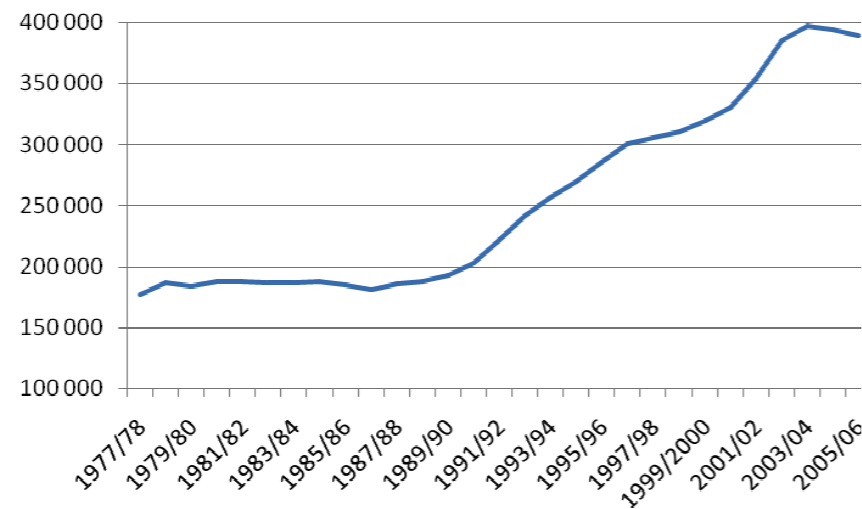
KÄRHUSETS AULA ÄR en av de största föreläsningssalarna i Lund. De 350 studenter som följer min kurs är en heterogen skara. Här finns studentskan som lyssnar noga och sitter kvar efteråt för att renskriva sina anteckningar, trots att hon egentligen inte läser ekonomi. Här finns ekonomistudenten som dyker upp på sin första föreläsning flera veckor efter kursstart, och ursäktar sig med att han varit "lite nationsaktiv" i början av terminen. Han undrar om han har missat något viktigt. Naturligtvis har han det. Men inte så viktigt att han inte kommer att kunna klara kursen, lägger jag snabbt till.

Institutionen har numera oftast platser kvar på introduktionskurserna. "Nu skrapar vi botten" som en studierektor bryskt uttryckte saken. De flesta föreläsare är måttligt förtjusta i att föreläsa för studenter med skrala förkunskaper som går kursen mer i brist på annat än på grund av ett starkt intresse för ämnet. Men föreläsarnas önskemål är naturligtvis sekundära; studenter ska antas och utexamineras i rejäla volymer till låga kostnader.

MINA ERFARENHETER KOMMER mestadels från nationalekonomiska institutionen i Lund. Men efter samtal med kolleger, både i Sverige och utomlands, vet jag att de fenomen jag noterat varken är ämnesmässigt eller geografiskt begränsade. Den kraftiga utbyggnaden innebär att den högre utbildningen ändrar karaktär. Det blir inte bättre av att arbetsmarknaden förbättrats samtidigt som flera undersökningar pekar på att förkunskaperna från gym-

ANTAL REGISTRERADE STUDENTER PÅ GRUNDUTBILDNINGEN 1977–2005

(Källa: SCB)

nasium och grundskola försämrats, framför allt när det gäller matematik.

I Lund hanterade vi länge de bristande matematikkunskaperna genom att inleda terminen med en renodlad matematikkurs. Trots – eller tack vare? – att denna mestadels repeterade gymnasiekunskaper, var den mycket populär bland studenterna, som alltså fick högskolepoäng i nationalekonomi genom att minnas sin gymnasie-matematik.

Välkommen till utbildningsfabriken!

2005 FANNS DET i Sverige 49 universitet eller högskolor och dessutom 12 enskilda utbildningsanordnare som erbjöd akademisk utbildning. Det är lätt gjort att göra nostalgiska jämförelser med 1950-talet, då Uppsala och Lund var enda universitet och tillsammans med högskolor i Stockholm och Göteborg utgjorde det mesta av hela

Sveriges högre utbildning.

Men alla som kritiserar dagens massuniversitet kan inte avfärdas som gnälliga nostalgiker. Omdaning till utbildningsfabriker är ett nytt fenomen, som nästan helt ryms i tidsspannet från det att jag själv började

”En inlämningsuppgift som är grammatiskt korrekt är i dag fullkomligt tillräcklig för att imponera rejält.”

läsa 1992, tills dess att jag tog plats bakom power pointkanonen i föreläsningssalen 2001. Under 90-talet fördubblades antalet registrerade studenter, från 200 000 till 400 000, en kraftig förändring jämfört med det lugn som rådde på 80-talet och även dessförinnan.

Många gör en stor poäng av att resurserna inte ökat lika mycket som antalet studenter. Det är riktigt, men det är inte den vinklingen jag vill göra här. Jag tänker inte vara en akademiker som kräver mer pengar till akademien. Sverige är alltjämt ett av de länder som satsar mest på den högre utbildningen, och det vore underligt om denna sektor skulle ha fått gå fri från 1990-talets rationaliseringar. Min poäng är däremot att expansionen – på det sätt den genomförts i Sverige –

fått konsekvenser som få om ens någon förutsåg, och som många sannolikt fortfarande inte känner till.

Till viss del är debatten välkänd. Med jämna mellanrum höjs röster om att lärosätena hanterar expansionen genom att sänka kraven på sina kurser. Och visst finns det mängder av exempel på hur alltför nitiska föreläsare fått mer eller mindre tydliga signaler uppifrån om att inte underkänna för många. Det kan röra sig om explicita instruktioner eller poänggränser som ändras i efterhand, men oftast sker anpassningen genom mer subtila mekanismer.

I DEN SVENSKA universitetsvärlden hålls många och långa möten kring begrepp som söktryck, genomströmning och naturligtvis favoriterna hås och håp, universitetsjargong för helårsstudent och helårsprestation.

I klartext syftar dessa på hur många som antas och hur många som tar sina poäng.

Men bortom debatten kring de mest flagranta exemplen på sänkta krav, finns en kanske ännu mer oroväckande tendens. Många högskolekurser görs steg för steg om till något som inte passar särskilt bra in i den klassiska bilden av universitetsstudier. Dessa förändringar kan lätt framställas som pedagogiska innovationer: Storföreläsningar,

hemtentor, gruppinlämningar, internetbaserade kunskapstester och distansutbildningar. Smart utnyttjande av ny teknik? Tveklöst. Men också ett smart sätt att kunna anta och utexaminera fler studenter till låga kostnader. Och det är på detta sätt – produktion av examina – som verksamheten i utbildningsfabriken kan förstås. Det handlar om hög volym och goda marginaler. Vinstmaximering enligt de enklaste läroboksmodellerna.

JAG ÄR INTE ensam om detta krassa konstaterande. I våras tog Högskoleverket till orda i *Dagens Nyheter* (14/5 2007). Verket konstaterade att ”en upplevd sänkning av kravnivåerna” samt ”en ökad förekomst av ’mjukare’ examinationsformer” hänger samman med ett ”resurstilldelningssystem som premierar kvantitet före kvalitet”. I korthet handlar det om att lärosäten har starka ekonomiska incitament att anta många studenter och se till att så många som möjligt av dem klarar sina kurser. Samtidigt är det alltså lärosätena själva som avgör när en student klarat en kurs.

Pengar, antagna studenter och examina är lätta att mäta. Kvalitet och kunskap är mer svårångade begrepp. Systemet inbjuder således till att vinstmaximera genom att tumma på kvalitet och kunskapskrav för att på så sätt få igenom fler studenter. Många ekonomer skulle inte ens bemöda sig om att empiriskt verifiera att detta system leder till kravsänkningar – incitamentsstrukturen är ju uppenbar och verkar i entydig riktning. Om man exempelvis låter doktorander rätta hemtentor och inlämningsuppgifter

mot betalning upptäcker de snabbt att timlönen blir anständig endast om uppgifterna godkänns tämligen mekaniskt. Har man inte tid att läsa uppsatser noga, är den enklaste utvägen att godkänna: Det ger betydligt färre mejl från missnöjda studenter som vill veta hur betyget motiveras.

DEN SOM VILL övertyga sig om läget har en rad rapporter från Högskoleverket att tillgå. I dessa ifrågasätts kvaliteten på utbildning efter utbildning. Nyligen har exempelvis många av landets psykioterapiutbildningar, sjuksköterskeutbildningar och farmaciutbildningar fått hård kritik.

Förutom sänkta krav kan lärosätena laborera med en rad andra metoder för att få upp sin examensproduktion. I sin pompösa tegelsten *Tomhetens triumf* (Bokförlaget Atlas KB, 2006) ironiserar företagsekonom Mats Alvesson över bland annat kurser som ”Fotbollen i samhället” (Malmö högskola), ”Kostymdesign för scen” (Linköping universitet) samt ett spa-program (!) vid Umeå universitet. Lättköpta poäng, naturligtvis. Mot Alvessons sarkasmer kan onekligen invändas att expansionen och populariseringen av den högre utbildningen har lett till att många läser vidare som annars inte skulle gjort det. Gott så.

Men vad innebär expansionen för dem som sanno-

likt skulle ha läst vidare alldeles oavsett regionala högskolor, distansutbildningar och spa-program? Hur påverkas den ambitiösa och intresserade studenten av ett resurstilldelningssystem som premierar kvantitet framför kvalitet?

Naturligtvis är det med blandade känslor jag ser en del studenter glida igenom kurser som de aldrig varit i närheten av att lägga 40 timmar i veckan på, trots att det formellt sett är heltdsstudier de ägnar sig åt. Men med handen på hjärtat ska tilläggas att detta näppeligen är något nytt fenomen. Studenter med normalt läshuvud som nöjer sig med att bli nätt och jämnt godkända på sina kurser, har tid över för allehanda studentikosa upptåg. Så var det förr, och så är det än i dag. Dylikt självförverkligande kan det möjligen vara värt att skattebetalarna bjuder den övre medelklassen på, det är väl främst en prioriteringsfråga.

SOM FÖRELÄSARE ÄR det betydligt tristare att se nyfikna tänkare bli besvikna över hur lite universitetsstudier erbjuder och kräver. En inlämningsuppgift som är grammatiskt korrekt är i dag fullt tillräcklig för att imponera rejält. Så blir det när den genomsnittliga språk-kvaliteten på inlämningsuppgifterna får lärarna att undra vad studenterna pysslat med i gymnasiet. Men vad händer med de studenter för vilka en grammatiskt korrekt inlämningsuppgift är en självklarhet, de studenter som aldrig skulle lämna ifrån sig något som inte korrekturlästs och som gör en ny utskrift om de upptäcker en pinsam särskrivning?

Svaret på den frågan rym-

”Koh Lanta Learning Centre i Thailand har specialiserat sig på att hysa svenska studenter som läser på distans. De lockar med trådlöst internet, sol och bad.”

mer en ofta förbisedd baksida av massuniversitetet: De genuint intresserade och kunskaps-sugna får en sämre utbildning än de annars skulle ha fått. Denna elit har redan börjat vända de svenska universiteten ryggen. Studenter som för tjugo eller till och med tio år sedan skulle ha trivts bra i Lund eller Uppsala, väljer nu att läsa utomlands. Doktorander som sett fram emot en akademisk karriär, får på fyra års forskarutbildning nog av det intellektuella klimatet på en genomsnittlig svensk institution. Om akademien inte är mer akademisk än så här, varför inte bli konsult och tjäna rejält med pengar?

ÅTER TILL FABRIKSGOLVET: Till det mest frustrerande med att undervisa i utbildningsfabriken är att studenternas intresse för ämnet varierar så kraftigt. I en grupp om flera hundra studenter finns naturligtvis många som är genuint intresserade av ämnet, ställer frågor om ekonomi och ber om lästips utöver kurslitteraturen. Självklart finns där också en grupp vars frågor är minst sagt förutsägbara: Var finns gamla tentor att plugga på? Måste jag köpa kurslitteraturen? Vad i kurslitteraturen kan man hoppa över?

Det kan mycket väl vara så att den förra gruppen i själva verket är mycket större än den senare,

det vet jag strikt sett ingenting om. Det trista är att jag som föreläsare har ganska tydliga incitament att i första hand ta mig an den senare typen av frågor. Studenter som hoppar av, tappar intresse eller inte klarar tentan minskar genomströmningen, vilket ska undvikas. Det viktiga är att hålla upp volymen, även om det innebär att många studenter får godkänt med minimal arbetsinsats och inte sporras att läsa vidare.

Jag kan naturligtvis inte tala för hela det svenska universitetsväsendet. Men jag håller det inte för osannolikt att Högskoleverkets rapporter och försiktiga formuleringar på *DN Debatt* snart kommer att visa sig vara rejäla *understatements*. En utveckling att hålla koll på är utan tvekan distansutbildningarnas expansion, inklusive sådana där även examinationen sker helt över nätet.

Teoretiskt finns det skäl att vara på sin vakt: Distansutbildningar är på många sätt det ultimata sättet att mjölka nuvarande resurstilldelningssystem på pengar. De kan ges till låga kostnader och har inga flaskhalsar i lärosalar eller lokalbokningar, vilket gör att alla behöriga sökande kan antas. För studenter kan distansutbildningen innebära helt andra fördelar: Det öppnar oanade möjligheter att kunna plocka högskolepoäng – och därmed studiebidrag – utan att behöva vara på plats eller ens skriva vanliga salstentor. Högskolan i Kalmar erbjuder exempelvis ”Bruksspel i gitarr”, 5 poäng på distans, helt utan obligatoriska sammankomster. Kursbeskrivningen på högskolans hemsida lämnar inget tvivel om vad det rör sig om: ”Färdighets-träning i ackordspel på gitarr. Ackordlära, metrik och tonalitet. Datorövningar.”

FÖR DEN SOM ogärna sitter i Sverige och plinkar, finns trevligare alternativ. Koh Lanta Learning Centre i Thailand har specialiserat sig på att hysa svenska studenter som läser på distans. De lockar med trådlöst internet, sol och bad. Deras slogan – ”Läs in högskolekurser från solstolen” – sammanfattar affärsidén ganska bra. Att döma av diskussionen på www.backpacking.se, ett diskussionsforum på nätet för ung-

domar som vill ut och resa, är Lanta Learning Centers koncept väldigt populärt. Skulle man till äventyrs inte hitta en distanskurs som passar, har Koh Lanta Learning Centre en lösning: Deras hemsida trumpetar i skrivande stund ut att de planerar att starta studiemedelsberättigade heltidskurser i thailändska hösten 2007.

DET KANSKE STÖRSTA problemet med distansutbildningar är risken för fusk. Hur kontrollera att det är rätt person som gör inlämningsuppgifter och hemtentor? Det krävs ingen större uppfinningsrikedom för den som vill låta någon annan göra jobbet på en distanskurs, och att fusk är utbrett har vi redan fått rapporter om (*Sydsvenskan* 25/5 2007).

Det kan verka lätt att bli nedstämd över distansutbildningarnas framfart som det senaste i en rad exempel på den högre utbildningens förfall. Själv vet jag inte riktigt vad jag ska tycka. Distansutbildningarna skulle faktiskt kunna bli det som räddar nivån på den verksamhet som pågår i lärosalarna för de studenter som finns på plats i dessa. När högskolepolitiken ändå ska vara inriktad på att varannan ungdom måste genomgå en högre utbildning, är det nog ingen dum idé att använda Internets alla fördelar i den uppgiften.

Om distansutbildningarna tar hand om massproduktionen, kanske kvaliteten i lärosalarna kan komma att göra en oväntad uppräckning. Så var det naturligtvis inte tänkt, men det är knappast första gången följderna av en viss politik avviker rejält från avsikterna med den samma. ∞

DETTA MÅSTE GÖRAS:

läste tyska på kandidatnivå, och inte en enda på magisterkursen.

Exemplet Karlstads universitet är svensk högre utbildning i ett nötskal. Som Andreas Bergh så tydligt visar i sitt reportage premierar det statliga ersättningssystemet enbart kvantitet, inte kvalitet eller nivå. Och nybörjar- och distanskurser är förstås billigare att genomföra än forskningsförberedande masterutbildningar.

NYE UNIVERSITETSKANSLERN ANDERS Flodström släppte nyligen testballongen att minska antalet universitet. Och det kan möjligen vara en god idé, men det är inte där studentmössan klämmer mest. Problemet är att studenter med högre akademiska ambitioner än tjugo timmars läsning i veckan och lika många på nationspuben i många fall blir gruvligt besvikna på sin utbildning.

Och fler besvikna studenter – som slutar eller söker sig utomlands – lär det bli så länge det är omöjligt för universitetet och högskolorna att tjäna pengar på kvalificerad utbildning.

I höst får utbildningsministern slutbetänkandet från den statliga utredning som ska föreslå förbättringar av det statliga ersättningssystemet. Och det kan säkert förbättras.

Men vad utredaren inte har fått i uppdrag att se över, men som vore den verkliga förbättringen, är om universitet som vill satsa på utbildning av högsta internationella kvalitet får rätt att ta ut avgifter från sina studenter. Då kan fakulteterna tjäna pengar på att höja nivån i stället för att spara genom att sänka den. Och studenterna får incitament att verkligen tillgodogöra sig utbildningen, eftersom den inte längre skulle upplevas som helt ”gratis”.

STUDENTAVGIFTER ÄR NATURLIGTVIS tabu i jämlika Sverige, och Lars Leijonborg har hittills avvisat alla sådana idéer. Han har även slirat i frågan om att ta ut avgifter från utländska studenter, vilket är självklart i de flesta andra länder.

Att tillåta studentavgifter kräver naturligtvis utökade möjligheter till studielån, för att möjliggöra för alla att investera i högre utbildning och ställa krav på dess kvalitet. Men det är mer en teknisk fråga än en politisk. Den politiska frågan är att tillåta avgifter eller ej. Och en borgerlig regering, som säger sig tro på marknadsekonomi och akademiernas frihet, borde i den politiska frågan rimligen välja det som är rätt. För varför ska man kunna lägga egna pengar på en språkkurs i England en sommar, men inte på 30 poäng engelska på ett svenskt universitet? ∞

INFÖR STUDENTAVGIFTER!